

s ezért a problémákat mind a két órán életszerűnek fogták fel a technika gyakorlása közben is (írás), tudásuk pedig életképebben funkcionált (helyesírás, nyelvtan, fogalmazás).

III.

Miben összegezhetnénk tehát eddig szerzett tapasztalatainkat?

– Az *anyanyelvi tárgyak alsó tagozaton* tantárgyi rendszerük lényegéből fakadóan *egységet alkotnak*, ezért a tanító és a tanulók számára egyaránt integrált feladatrendszert jelentenek. Anyanyelvi nevelésünket tehát úgy kell felfognunk, hogy *minden részfeladattal* (ismeret, készség, képesség fejlesztése) *az egész szemszögéből kell foglalkozni*. Ez legyen szelekciós elvünk a tervezésben, az anyag kiválogatásában, az eljárások és módszerek válogatása közben.

– A tanulói képességek gyorsabb kibontakoztatása érdekében *a tanulói tevékenységeket is komplex módon kell szervezni*. A „befogadásra” készítő frontális foglalkozások rovására növelni kell a csoportban végezhető vagy önálló tevékenységek számát. Mindez a differenciált tevékenységek többszöri szervezését is sürgeti. A sokféle tanulói tevékenység tartalmát gondosan kell kiválasztani, hogy azok valószínű problémát nyújtsanak, megoldásuk pedig ösztönző élményekkel gazdagítsa tanítványainkat.

– S a felsoroltak segítségével ki kell úzni anyanyelvi nevelésünk köréből a megmerevedett, lapos, lélekölő eljárásmodokat. Elsősorban *tartalmi megújításra* lenne szükség, de anyanyelvünk, irodalmunk kincsestára ehhez bőséggel biztosít anyagot. *Szemléleti változásra is szükség van*, amit további kísérletekkel, gyakorlati próbákkal kell gazdagítanunk. Ezek birtokában bizonyára megtaláljuk azokat a módokat és eljárásokat, amelyek – komplex jellegüknél fogva – tanulóinkat gyorsabban az anyanyelvi műveltség birtokába juttatják.

Bár kísérleteink kezdetén tartunk, kötelességünknek éreztük, hogy eddigi tapasztalatainkat, a hozzájuk kapcsolódó gondolatainkat publikáljuk, hogy megújuló anyanyelvi nevelésünk ügyét ezzel is szolgálhassuk.

DR. HEGEDÜS FERENCNÉ
Budapest, Tanítóképző Intézet

Petőfi alakja a negyedik osztályos tanulók érzés- és gondolatvilágában

Dr. Bellyei László cikkéhez kapcsolódva szeretnék beszámolni arról, hogy az alsó tagozatos tankönyvek Petőfi-anyaga alapján milyen képet visznek magukkal a tanulók az ötödik osztályba az olvasásórákon folyó munka eredményeképpen. Az első osztálytól kezdve gyűjtögetett színes Petőfi-mozaikkockák eléggé egységes képpé rendeződnek-e? Melyek ennek a mozaikképnek az uralkodó „színei”?

A tankönyvek anyaga mellett, természetesen, más jelentős tényezők is irányítják, illetve befolyásolják az osztálytanítók munkáját. Az olvasmányok anyagával kapcsolatban ez áll a Tantervben: „1848. március 15-én a Nemzeti Múzeum előtt történt eseményekből egy kép (Petőfi Sándor elszavalja a Nemzeti dalt).” „Március

15. A nap eseményei Petőfi Sándor naplója alapján.” – Az „Utasítás” csak általános értelemben, konkrétumok kiemelése nélkül, szól az ünnepek témakörébe tartozó olvasmányok és a költemények feldolgozásáról. Ezt a szükszavúságot a kézikönyvek sem ellensúlyozzák kellőképpen. – A Nevelési tervben ezt olvashatjuk a második osztályosok anyagában: „Készüljön fel március 15. megünneplésére, készítsen nemzetiszínű zászlót, kokárdát, vegyen részt az ünnepélyen.” Ehhez kiegészítésképpen semmiféle feladatot nem jelöl meg a program (konkrétan az 1848–1849-es eseményekhez vagy Petőfi személyéhez kapcsolódóan), a harmadik, illetve negyedik osztályosok számára javasolt tevékenységi formák között sem. – A TANÍTÓ 1966. évi 2. számában Petőfi ismertetést közöl (az „Írók, költők az olvasókönyvekben” sorozatban). A monográfia szemléletéről képet ad, hogy ezzel az idézettel kezdődik:

„Drága Tanító úr,
ki fáradhatatlan iparral
A tudományokban jártassá
tenni akartál.”

(Az „Írók, képek” c. gyűjteményes kötetben is megjelent ez a munka, s igen jellemzőnek találom, hogy Koren I. arcképe Petőfi képével megegyező méretű nagytáblán szerepel.) A részletes életrajzi adatok között egyetlen értékelő mondat: „Petőfi, kétségtelen, első vezére volt március 15-ének, és személye szimbóluma lett a nagy napnak.” Majd a befejezésben: „Ma már mindez történelem, és a történelem hőse is, a költő-forradalmár.” – Az operaházi díszünnepségen elhangzott beszédekből nem akarok idézni, annyira közismertek, és frissen élnek emlékezetünkben. Ezek a méltatások határozottabbá tették a pedagógusok érzés- és gondolatvilágában élő Petőfi vonásait. Természetesen A TANÍTÓ is megragadta az alkalmat, s az 1973. évi januári száma Czine Mihály Petőfiről szóló írásával kezdődik. Ebből három mondatot idézek: „Az emberformálásnak, az embernevelésnek aligha lehet jobb eszköze Petőfinél.” – „Hagyományát ápolni – kevés. Örökségével élni kell, mint a kenyérrel.”

Ezen előzmények után csalódottan olvastam A TANÍTÓ márciusi számában javasolt vetélkedők kérdéssorát. Naiv kérdésekkel – „Petőfi Sándor híres zeneszerző volt? A lánc a szabadság jelképe?” – illetve lexikális értékű életrajzi adatok kutatásával: – „Milyen származású volt az édesanyja? Hol volt 2 évig katona? Melyik városban puszta el szüleinek a háza?” – nem járulunk hozzá Petőfi értékeléséhez, megszerettetéséhez.

A fentiekben felsorolt anyagok és tények ismeretében kezdtem hozzá azoknak a feladatlapoknak az elemzéséhez, amelyek közül az elsőt február közepén, a másodikat március 15-e után töltötte ki 480, illetve 500 negyedik osztályos budapesti tanuló. (Hiányzásokból adódott a két felmérésnél fennálló létszámkülönbség.)

1. sz. feladatlap:

1. Szoktál-e verset olvasni a kötelező feladatokon kívül is?
2. Van-e olyan vers, amelyik különösen tetszik Neked?

Ha van kedves versed, írd le a címét!

Miért szeretted meg ezt a verset? Válaszd ki a megfelelő feleletet!

Szavaltam már egy ünnepélyen. Az óvodában tanultam. Szép szavak vannak benne. Érdekes. Megható. A tanítónéni is mondta, hogy szép. Izgalmas. Összecsengenek a szavak a sorok végén. Én is gondoltam már hasonlót, de nem tudtam kifejezni. Édesanyámnak is tetszik. Szép gondolatok vannak benne. El tudom képzelni azt, amiről szól. Szeretnék én is ilyet írni. Tréfás. Szép képet rajzoltak hozzá.

3. Szeretnél-e szavalni?
Miért? (Miért nem?)

4. Melyik verset szavalnád el szívesen?

Miért ezt választottad?

Mikor szavalnád el?

5. Írd le egy magyar költő nevét!

6. Írd le egy-két versének a címét is!

7. Tudod-e, ki írta az alábbi sorokat?

„Kiülök a dombtetőre,
Innen nézek szerteszét,
S hallgatom a fák lehulló
Levelének lágy nesztét.”

A költő neve:.....

8. Írd le más költeményeinek a címét is!

Amelyik verset a legszívesebben olvastad, annak a címét húzd is alá!

9. Sorold fel, miről írt sok verset Petőfi Sándor!

2. sz. feladatlap:

1. Húzd alá annak a költőnek a nevét, akit Te a legjobban megszeretted!

Ady Endre, Arany János, Donászy Magda, Gazdag Erzsébet, Illyés Gyula, József Attila, Juhász Ferenc, Móra Ferenc, Petőfi Sándor, Várnay Zseni, Weöres Sándor.

2. Válaszd ki a Petőfi versek címét!

Himnusz

Tisza

Tiszán innen, Dunán túl...

Szózat

István öcsémhez

Nemzeti dal

Mama

Csatadal

A szél és a Nap

Október unokái

3. Írd az idézetek fölé a megfelelő verscímet!

.....
„Föl a zászlóval magasra,
Egész világ hadd láthassa.”

.....
„Fényesebb a láncnál a kard
Jobban ékesíti a kart,”

4. Miért írt sok szép verset az Alföldről Petőfi Sándor?

5. Húzd alá annak a versnek a címét, amelyiket a legszívesebben olvastad, tanultad. A tavaszhoz, Anyám tyúkja, Vasúton, Csatadal, A Tisza, János vitéz, Ősz elején, Arany Lacinak, Nemzeti dal, István öcsémhez, Itt van az ősz, itt van újra..., Fekete kenyér, Füstbe ment terv.

6. Emlékezetből írd le a kiválasztott vers legszebb részét!

7. Húzd alá azokat a válaszokat, amelyek azt mondják meg, miért emlékezünk tisztelettel Petőfi Sándorra!

Azért, mert bátran ment a csatába.

Azért, mert szép verseket írt az Alföldről.

Azért, mert szabadságot akart a magyar népnek.

Azért, mert a márciusi ifjak vezetője volt.

Azért, mert elment vándorszínésznek.

Azért, mert meghalt a szabadságharcban.

Azért, mert szerette a természetet.

Azért, mert szerette a dolgozó népet.

Azért, mert megírta a Nemzeti dalt.

Azért, mert születésének 150. évfordulóját ünnepeljük.

Azért, mert szerette a hazát.

Azért, mert Bem apó mellett szolgált.

Azért, mert szerette az édesanyját.

Pirossal jelöld meg a legfontosabb választ!

8. Mit írnál Petőfi fényképe alá a neve helyett?

9. Mit mondanál el Petőfiről egy külföldi gyermeknek, aki nem tud róla semmit? (Röviden írd le!)

A feladatlapos felmérések minden hibájával számolnom kellett az értékelés során. Azt hiszem, a leglényegesebb kérdésekben így is sikerült jellemző adatokhoz jutni, reális megállapításokat levonni, hogy feladataink világosabban álljanak előttünk. Figyelmeztető tényekkel kell szembenéznünk, s még határozottabbá válnak az

elénk rajzolódó feladatok kontúrjai, ha figyelembe vesszük, hogy ebben a tanévben erősen színezte s árnyaltabbá tette a Petőfi-képet az évforduló ünnepségsorozata.

A felsorolt költők közül Petőfit választotta legkedvesebbként a tanulók 82%-a. Utána Mórát említik (23%), majd József Attila és Arany János következik (16, ill. 12%), Weöres Sándort 7% kedveli kiemelten.

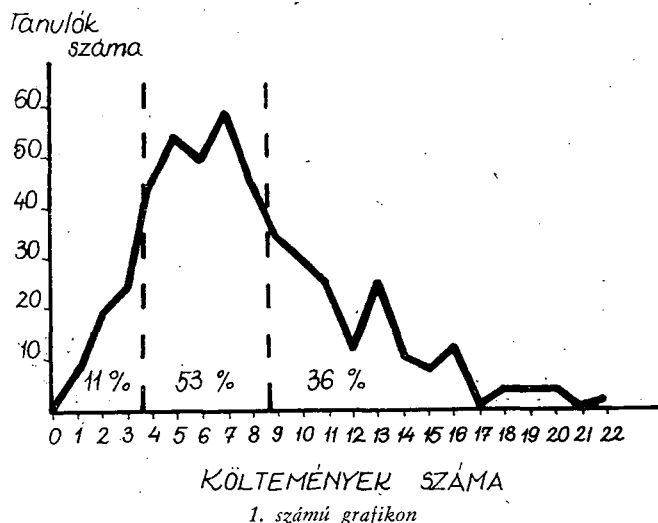
Összesen 162 Petőfi-vers címe szerepel a kitöltött feladatlapokon. Ezek közül 52 verset csak 1-3 tanuló választott, 110 azonban olyan költemény, amelyet háromnál több tanuló jelölt meg a két feladatlapon. Az alábbi grafikon azt szemlélteti, hány verset említettek a tanulók egyénenként. Az átlag ennek alapján: 7-8 költemény. (Jelenlegi alsó tagozati könyveinkben összesen 7 Petőfi-vers található teljes szöveggel, s összesen 4 verset és 3 versrészletet kell a tanulóknak könyv nélkül megtanulniok Petőfi költeményei közül a tantervi előírás szerint.) Feltételezhető azonban, hogy a harmadik egységben szereplő tanulók (36%) esetleg még több címet soroltak volna fel, ha több idő áll a rendelkezésükre. (1. sz. grafikon.)

Körülbelül 40 olyan költemény van, amelyik egy-egy tanulócsoportra jellemzően fordul elő. Pl.: Farkaskaland, Paripámnak az ő színe..., Pusztán születtem, Szeptember végén, Befordultam a konyhára..., A jó öreg kocsmáros, Megy a juhász..., Első szerepem, A kutyák dala, A farkasok dala, Gyere lovam, A pusztai télen, Jövendölés, Erdőben, Mi kék az ég..., Vándorlegény, Az apostol. A többit már az alábbi táblázatban találhatjuk, s egyben képet kapunk a versek kedveltségéről is.

A címek melletti vízszintes vonalak a „szavazatok” számát jelzik arányosan.

A Tisza	90
Füsbement terv	86
Arany L.	73
János vitéz	73
Nemzeti dal	69
Csatadal	55
Falu végén kurtá kocsmá	51
Anyám tyúkja	45
A tintásüveg	42
Föltámadott a tenger	26
Szeget szeggel	24
Fekete kenyér	23
Az Alföld	23
Pató Pál úr...	21
Egy gondolat...	20
A naphoz	17
A magyar nemes	13
Csokonai	12
Itt van az ősz, itt van újra...	11
István öcsémhez	9
Csatában	9
Szülőföldemen	8

A legkedvesebb versek kiválogatásában nyilvánvalóan befolyásolta a tanulókat a Móra Könyvkiadó 1972. évi (Anyám tyúkja c.) gyűjteményes kötete, valamint a kisdobosok szavalóversenyére javasolt versek megtanulása is, a tankönyvi anyag és a tanítók irányító, kezdeményező értékű munkája mellett.

Igen jellemzően indokolnak a tanulók. 61%-uk a szép nyelvi formákra hivatkozik; 57%-a az érdekes, tréfás hangulatú, illetve 53%-a a megható, szép gondolatokat tartalmazó alkotásokra szavaz. A tanulók 28%-a említi, hogy édesanyjának is tetszik a megjelölt költemény, csak 9%-a hivatkozik tanítója értékítéletére. Keveslem ezt a számot, de nem a tekintélytisztelt hiányát kifogásolom. A tanítói bemutatás és verselemzés meggyőző erejének gyengeségére következtek belőle. – Az új tankönyvek versanyagának kiválasztásakor feltétlenül figyelembe kell majd venni a tanulók által megjelölt vonzó tényezőket is. (A közölt adatok azért haladják meg a 100%-ot, mert a tanulók egy része 2–3 indokolást is adott a legkedvesebb, illetve a szavalásra választott verssel kapcsolatban.) A Petőfi-kép céltudatos formálása feltétlenül megkívánja a jelenlegi tankönyvi anyag összetételének módosítását. Az alábbi témák felismerésében a tanulók nemcsak a tankönyvi anyagra támaszkodtak, hanem arra a többletismeretre is, amelyről a feladatlapokon számot adtak a versek felsorolásával. Elégé gazdag anyaggal válaszoltak arra a kérdésre, hogy miről írt sok verset Petőfi Sándor.

43%-uk említi a családi vonatkozásokat,
 35%-uk a természet, a táj bemutatását,
 33%-uk a szabadságot,
 28%-uk a hazát,
 27%-uk a harcot,
 23%-uk a szerelmet,
 20%-uk a népet, életét

mint Petőfi költészetének jellemző témáját. – A tankönyvekben közölt versek indokolják az első 5 adatot, bár helytelen, ha egy-egy példa alapján általánosítanak a tanulók. A szerelem témakörének megjelölése – számadatát tekintve – nem áll arányban a kedvelt versek rangsorával, s tulajdonképpen nem is általánosan jelentkezik, hanem csak egy-egy osztályra jellemzően. Mindenesetre a nép életéről szóló költemények háttérbe szorultak az összefoglaló statisztikában.

Ezekre az előismeretekre épül Petőfi értékelése. Beszédeselek azok a szavak, mondatok, amelyeket a tanulók Petőfi arcképe alá írnának (a neve helyett). A tanulók 16%-a javasolja „A szabadságharc költője” megjelölést. Elég sokan alkalmazzák az úttörőmozgalom idei jelmondatát: „A néppel tűzön, vízen át!” Az egyénibb megfogalmazású gondolatok értéke szélsőségesen eltérő:

Hazafi – A legnagyobb magyar költő – Bem apó egyik vitéze –

Magyarország legnagyobb hőse – Az egyetlen forradalmár költő –

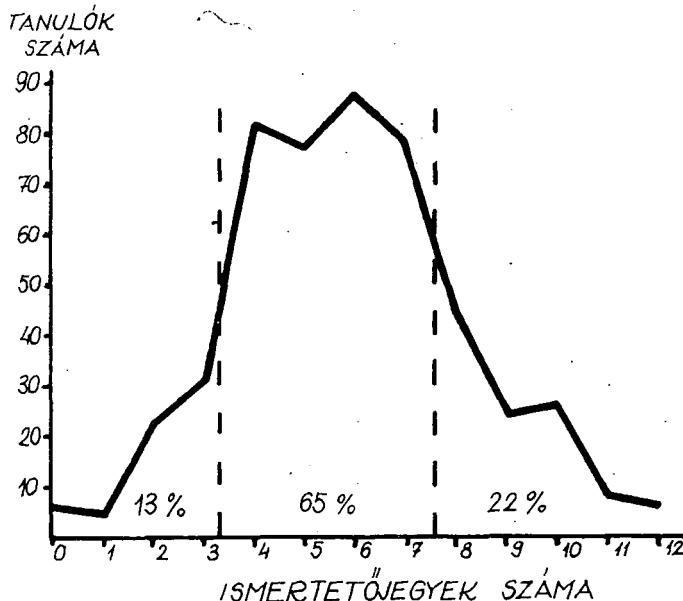
A bátrak bátra – A hazáért rendületlenül – Az Alföld szerelmese –

A Nemzet példaképe – A Magyar Nép példaképe – A magyar nép vigasza.

A legszebbnek ezt találtam: Hazámért. Az én értékelésem szerint kiemeli a többi közül a birtokos személyrag. Érzelmi azonosulás kifejezését feltételezem ebben a nyelvi jelenségben. Egyébként érzelmi kötődésről alig vallanak a feladatlapok. A tanulók 8,2%-a társítja nagy költőnk nevéhez a *szeretet, tisztelet, példakép* szavakat. Csak 4,4%-uk fogalmazza ezt többes szám első személyben (szeretjük, tiszteljük, tekintjük), illetve -nk birtokos személyraggal (példaképünk), s csak 0,6% beszél egyes szám első személyben arról, hogy szereti Petőfit, költeményeit.

Szembeállításként még egy példát idézek: „Meghalt a magyarok szabadságáért.” Mint az előbbi táblázatban láthattuk, a tanulók 28%-a említi a haza témakörét, ebből azonban 13% (csaknem a fele) a „hazája”, „hazájáról”, hazájáért” (harmadik személyű birtokragos) szóalakot alkalmazza. Ezt az „elidegenedést” jó lett volna már a feladatlapon is ellensúlyozni. Utólag szívesen korrigálnám, különösen a második feladatlap 7. pontjában. Pl. így: „Azért, mert szabadságot akart *népünknek*.” – Egyébként a tanulók 70%-a éppen a harmadik feleletet emelte ki: Azért emlékezünk tisztelettel Petőfi Sándorra, mert szabadságot akart a magyar népnek. 21% a tizenegyedik válasszal indokolt: „Azért, mert szerette a hazát.” Sajnos 7% az évforduló tényében látja az emlékezés indokoltságát.

A 2. sz. grafikon arról ad képet, hány értékelő jeggyel jellemzik Petőfit a negyedik osztályos tanulók.

2. számú grafikon

Érdekes és tanulságos, melyek ezek a lényeges jegyek, s milyen arányban fordulnak elő. Egy-egy szóval jelölöm a következő kimutatásban azokat a fogalmakat, amelyeket Petőfi személyével, tevékenységével kapcsolatban szerepeltetnek a tanulók cselekedetei, céljai s történelmi szerepének jellemzéseként:

költő	82
harcolt	54
haza	45
hősi halál	43
nép	41
magyar	30
szabadság	28
hős	20
családi érzelmek	20
vezetőszerp	17
forradalom	14
márciusi ifjak	10
Nemzeti dal	7
kezdeményezőszerep	4 6
nemzet	1 4
függetlenség	1 2

Egy-egy tanulócsoportha jellemzően jelentkeztek ezek az adatok. Petőfi forradalmiságát csak két tanító tudatosította osztályában. Bár a tanulók 41%-a megemlíti Petőfi néppel való kapcsolatát, a nép iránti szeretetét, a nép szabadságáért való harcát, csak 2,6%-uk kapcsolja ehhez az „urak ellen” való küzdelmet. Egyetlen osztályban került a feladatlapra olyan megjegyzés, amelyik arra a kapcsolatra utal, ami Petőfi törekvései és mai életformánk között fennáll. Amit Aczél György ünnepi beszédében így hallhattunk: „Petőfi vágyai valósággá váltak...”, azt az egyik tanuló így fogalmazta meg: „A hazáért harcolt, hogy nekünk jó dolgunk legyen.” Ilyen megnyilatkozást azonban csak a tanulók 0,8%-ától kaptunk. Talán ez a hiányosság a legfőbb oka az érzelmi azonosulás elmaradásának is.

Igen sok tanulságot szűrtem le magamnak a feladatlapok elemzése során. Figyelmeztetőként sorakoznak melléjük azok a megnyilatkozások, amelyeket Berek Kati emlékezetes tv-műsora tett közismertté, amelyeket a Magyartanítás 1973. évi januári számában olvashattunk a „Diligenter frequentáltam...” jeligéjű pályamunka részletében. Pedagógusjelöltjeink sem mind vallják kedves költőjüknek Petőfit. Mondanivalóját nem tudják rokonítani saját érzéseikkel és gondolataikkal.

Feladataink nem kisebbednek az emlékév elteltével, világosabbá válva szinte megnövekedtek. Az alsó tagozatban kövessük annak a negyedik osztályos tanulónak az útmutatását, aki ezt írta: „Nagyon sok Petőfi-verset olvasnék pajtásomnak, hogy megszeresse nagy költőnket.” Pedagógusjelöltjeinket pedig Petőfi örökségével tegyük gazdaggá hivatásuk gyakorlásához, hogy a rájuk bízott gyermekeket tudatosan vezethessék a versolvasóvá növekedés útján. Magukévá kell tenniük Nagy János, debreceni vezetőtanár, véleményét (Magyartanítás 1973. márc., 2. sz. „Egy Petőfi-műsor ürügyén”): „Ha valaki megreked a lírában Petőfinél, az epikában pedig Jókainál,

az nem lehet kortársa korának. De: nem Petőfi nélkül kell eljutni a maiakhoz, hanem Petőfivel, Petőfin keresztül. A versolvasóvá növekedésben az első lépcsőfok: Petőfi."

DR. ZUKOVITS IMRE
Pécs, Tanárképző Főiskola

A tanulók kérdései és a problémák felvetése a tanítási órákon

Iskolai oktató-nevelő munkánk egyik alapvető feladata, hogy szervezetten segítsük tanítványaink fejlődését.

Más vonatkozásban, a nevelés örök feladata, hogy közvetítse, átadja az emberiség összegyűjtött, felhalmozott tapasztalatait, szellemi kincseit a fiatalabb nemzedékeknek.

A tapasztalatok átvétele azonban nem jelentheti a tanulók részéről a pusztá befogadást, mennyiségi felhalmozást. Elengedhetetlenül szükséges, hogy *a gyermek maga külső és belső tevékenységével feldolgozza, elsajátítsa az anyagot és ez számára minőségi gazdagodást, fejlődést is eredményezzen.*

Az emberi fejlődés *az egyén aktív közreműködése nélkül* nem valósítható meg. A külső hatások = jelen vonatkozásban: a pedagógus oktató-nevelő tevékenysége – csak a gyermek megfelelő „belső” feltételei mellett érvényesülhetnek kellőképpen. (Rubinstein.)

A gyermek fejlődésének tehát alapvető és döntő tényezője: a saját „külső” és „belső”, fizikai és szellemi, elméleti és gyakorlati tevékenysége.

Ezért az iskolai oktató-nevelő munkánkkal csak úgy tudjuk eredményesen és tartósan befolyásolni a tanulók fejlődését, ha a pedagógiai folyamatban széleskörűen megvalósítjuk és irányítjuk a rendszeres, célszerű és sokoldalú, egyre *aktívabb tanulói tevékenységet.*

Vagyis arra kell törekednünk, hogy tanulóink ne mechanikusan, sablonosan, hanem *gondolkodva*, az adott körülményekhez, helyzetekhez alkalmazkodva, újszerűen, kezdeményezően, *alkotó módon* fejtsek ki iskolai tevékenységüket.

Ezeknek a feladatoknak a megvalósítása, az iskolai munka célszerű és szervezett irányítása szükségessé, sőt nélkülözhetetlenné teszi, hogy a pedagógus tevékenységének eredményességéről megbízható módon tájékozódni tudjon.

Oktató-nevelő munkánk hatásfokára, tanulóink gondolkodásának aktivitására, az egyes ismeretek elsajátításának szintjére általában arról következtethetünk, hogy kérdéseinkre adott válaszaik, megállapításaik mennyire pontosak.

Ezzel végeredményben a tanulói megfigyelések és ennek nyomán a megértés minőségét ellenőrizzük.

Ez azonban még nem elegendő. Az eredményes munkához szükség van annak az ismeretére is, hogy a tanulóiban milyen új gondolatok, problémák vetődnek fel az egyes anyagrészek tárgyalásakor és a különböző munkafolyamatok, műveletek elsajátításakor. Ezeknek a megismerése viszont csak úgy lehetséges, ha módot, lehetőséget adunk a tanulóinknak arra, hogy az anyaggal kapcsolatos *kérdéseiket*, bátran felvethessék.